

**VÝZNAM A POSTAVENIE KOMUNIKÁCIE V ROZVÍJANÍ HUMANISTICKEJ
KONCEPCIE VYUČOVANIA PROSTREDNÍCTVOM INTERAKČNEJ ANALÝZY
N. A. FLANDERSA.**

**THE PLACE AND IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN THE
DEVELOPMENT OF HUMANISTIC CONCEPTS OF TEACHING BY MEANS OF
INTERACTIVE ANALYSIS OF. N.A.FLANDERS**

doc. PhDr. Emília Fulková, CSc.

Katedra pedagogiky a psychológie Fakulty ekonomiky a manažmentu Slovenskej
poľnohospodárskej univerzity v Nitre.

Abstract

Humanization of education means in fact the analysis of education and instruction situations and their elements saturating the dimension of humanism or the recognition of elements and processes which hinder the application of this dimension with the aim of their elimination.

With regard to the education and instruction process it can be said that humanism at schools means the formation of such personality who will be able to creatively and progressively regulate his/her attitudes towards the world, himself/herself in terms of humanistic values. A very important element in the formation of such personality is the experience of interaction, e.g. the experience of interaction between a student and a teacher or a teacher and students in the process of knowledge and skills acquisition and evaluation.

The analysis of verbal interaction, which elucidates the process of instruction, contributes significantly to humanistic dimension. It is Flander's method that enables to analyse a teaching lesson. His method is based on the observation of interaction between a teacher and students during instruction. In his opinion the principle category of analysis of interaction between a teacher and a student during instruction is the category of directiveness vs. indirectiveness.

This paper presents the occurrence of verbal or non-verbal categories based on the research of subjects related to agriculture, such as biology, natural history and chemistry.

The results indicate that our teaching lessons are oversaturated by a directiveness category. Consequently, its lower occurrence may increase humanistic dimension of education.

Anotácia

Humanizácia školstva v praxi znamená analyzovať výchovné a vzdelávacie situácie a v nich identifikovať prvky, ktoré saturujú dimenziu humanizmu resp. diagnostikovať tie prvky, procesy, ktoré brzdia uplatnenie tejto dimenzie a eliminovať ich.

Pre výchovno-vzdelávací proces môžeme z toho odvodiť, že humanizmus v škole znamená formovanie takej osobnosti, ktorá bude tvorivo, progresívne regulovať svoje vzťahy k svetu a k sebe samému v súvislostiach všeludských hodnôt. Dôležitým prostriedkom na formovanie takejto osobnosti sú skúsenosti z interakcie. Sú to napr. skúsenosti žiaka z interakcie s učiteľom, príp. učiteľa so žiakmi pri nadobúdaní a hodnotení vedomostí, zručností a návykov.

Jednou zložkou, ktorá sa podieľa na humanistickej dimenzii je analýza verbálnej interakcie, zložka, ktorej sledovaním možno priblížiť vyučovací proces.

Metóda, ktorou môžeme analyzovať vyučovaciu hodinu je Flandersova metóda. Je založená na skúmaní interakcie učiteľa so žiakmi na vyučovaní. Základnou kategóriou analýzy interakcie učiteľ - žiak na vyučovaní je podľa Flandersa kategória direktívnosť vs. nedirektívnosť.

V našom prípade na príkladoch konkrétneho výskumu v predmetoch blízkyh poľnohospodárstvu - biológie, prírodopisu a chémie prezentujeme zastúpenie verbálnych resp. neverbálnych kategórií.

Výsledky výskumu ukázali, že naše vyučovacie hodiny sú presýtené direktívnou zložkou. Znížením jej zastúpenia zvýšime humanistickú dimenziu výchovy.

Key words

communication, humanization of higher education, Flander's method, verbal and non-verbal communication

Kľúčové slová

komunikácia, humanizácia školstva, Flandersova metóda, verbálna a neverbálna komunikácia

Úvod

Pedagogická komunikácia ako druh sociálnej komunikácie je v súčasnosti považovaná za jeden z významných prostriedkov výchovno-vzdelávacieho procesu. Za najvýznamnejších účastníkov pedagogickej komunikácie považujeme učiteľa a žiaka, vymieňajúcich si medzi sebou informácie. Jednou z možností, kde dochádza k výmene informácií, je vyučovacia hodina, ktorá je základnou formou triedno – hodinového systému. Môžeme ju analyzovať z rôznych hľadísk, medzi inými z pohľadu komunikácie.

Prístupy k analýze vyučovacej hodiny

Doterajšie prístupy možno rozdeliť do dvoch skupín. Jednu skupinu tvoria rozličné dotazníky, posudzovacie schémy a iné techniky, ktoré sa sputujú učiteľov, žiakov alebo pozorovateľov na to, čo sa dialo na vyučovaní, alebo ako vyučovanie prežívali. Druhú skupinu metód predstavujú rozličné postupy pozorovania (monitorovania) vyučovania.

V histórii skúmania sa najviac rozšírilo priame pozorovanie vyučovacej hodiny v triede jednou alebo viacerými osobami, pričom záznam sa robí bezprostrednou písomnou registráciou pozorovaných javov alebo využitím technických prostriedkov, ktoré umožňujú opakovanie deja prostredníctvom zvukového, optického, opticko-zvukového záznamu (magnetofón, filmová kamera, fotoaparát, videokamera).

Početné výskumy interakčnej analýzy boli robené na Katedre didaktiky prírodovedných predmetov, psychológie a pedagogiky Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave (Gnoth – Nagy, 1995; Nagy, 1994; Štepánková, 1995; Šulková, 1996; Kubová, 1997). Teoretickými otázkami interakčnej analýzy sa zaoberali najmä Zelina-Zelinová (1991) a Zelina-Furman (1986).

Flandersova metóda analýzy vyučovacej hodiny

Podľa Flandersa, N. A. jednou z oblastí, kde sa môže prejavíť, diagnostikovať, ale aj cvičiť humánny prístup k žiakovi, je oblasť interakcie učiteľ – žiak na vyučovaní podľa Flandersa je kategória direktívnosti resp. nedirektívnosti.

Veľmi používaným systémom analýzy vyučovacej hodiny je Flandersova metóda. Je založená na skúmaní interakcie učiteľa so žiakom na vyučovaní. Základnou kategóriou analýzy interakcie učiteľ-žiak na vyučovaní je podľa Flandersa kategória direktívnosti vs. nedirektívnosti. Direktivita sa prejavuje v supresívnom alebo potlačujúcom rozhovore, do ktorého patria také prejavy, ako je prednášanie, kritizovanie žiakov, vydávanie príkazov, organizovanie práce v triede. Nedirektivita sa prejavuje v povzbudzovaní žiakov, vo vyslovení dôvery v ich schopnosti, v kladení otázok žiakom.

Flandersov kategoriálny systém má 6 kategórií pomenovaných pomocou akronymu OSTRAQ (angl. pštros), kde:

- O** znamená ticho v triede
- S** rečové prejavy žiakov
- T** reč učiteľa
- R** odmetanie, kritizovanie žiakov
- A** akceptácia, prijímanie žiakov
- Q** otázky žiakom

Časová dotácia jednotlivých prvkov Flandersovho kategoriálneho systému na základe pozorovania a hodnotenia 36.vyučovacích hodín bol napr. tento:

akceptácia	3,9 min (n = 83)
otázky	3,8 min (n = 81)
direktivita	19,4 min (n = 418)
odpovede	8,4 min (n = 180)
iniciatíva	0,9 min (n = 20)
ticho	8,7 min (n = 187). (Gnoth – Nagy, 1995)

Index direktivity resp. nedirektivity je vyjadrený vzorcom:

$$i/d = \frac{A + Q \quad (\text{nedirektívna zložka})}{T + R \quad (\text{direktívna zložka})}$$

V americkej populácii učitelia majú takéto indexy i/d:

- a) najdirektívnejší učitelia v rozsahu od 0,01 po 2,0 s väčšou časťou pod 0,4
- b) najnedirektívnejší učitelia od 0,01 po 14,0 s väčšou časťou nad 1,0.

Registrácia kategórií Flandersovho kategoriálneho systému sa robí každé 3 sekundy pričom sa záznam prisudzuje tej kategórii, ktorá je v danom momente aktuálne zastúpená v triede. Flandersove výsledky výskumov vyústili do stanovenia tzv. dvojtretinového pravidla.

1. 2/3 z času obyčajne na hodine niekto hovorí (t. j. 66,6% - 30min z 45 min vyučovacej hodiny)
2. 2/3 z tohoto času hovorí učiteľ (t. j. 20 min)
3. 2/3 z tohoto času používa učiteľ direktívne spôsoby interakcie (t. j. 13,3 min)

Cieľ, metodika a výsledky výskumu zastúpenia direktívnych a nedirektívnych komunikačných prejavov na vyučovacej hodine

V ďalšej časti nášho príspevku prezentujeme výsledky výskumu, ktorého cieľom bolo zistenie zastúpenosti direktívnej a nedirektívnej zložky na vyučovacích hodinách biológie a prírodopisu.

Registráciu frekvencie výskytu kategórií sme robili každé tri sekundy. Hodnotené boli vyučovacie hodiny základného typu.

Výskum sme realizovali na vyučovacích hodinách:

- prírodopisu – 1-4 ročník gymnázia (stupeň základná škola) – rok 1996 – hodnotených vyučovacích jednotiek: 24
- biológia - 5-8 ročník gymnázia (stupeň stredná škola) – rok 1996 – hodnotených vyučovacích jednotiek: 20
- biológie – 5-8 ročník gymnázia (stupeň stredná škola) – rok 1994 – hodnotených vyučovacích jednotiek: 36
- prírodopis – 5-8 ročník gymnázia (stupeň základná škola) – rok 1995 – hodnotených vyučovacích jednotiek: 40

V tabuľke č. 1 uvádzame súhrnné výsledky analýzy vyučovacích hodín:

Tabuľka č. 1: Súhrnné výsledky analýzy vyučovacích hodín

Verbálne kategórie				Neverbálne kategórie	
n = 762,5		% = 81,2		n	%
Prejavy učiteľa		Prejavy žiaka		176,7	18,8
n	%	n	%		
573,7	75,1	189,0	24,8		
Prejavy nedirektívne		Prejavy direktívne			
n	%	n	%		
183,3	31,9	390,5	38,0		

V tabuľke č. 2 uvádzame index direktivity i/d.

P.č.	Predmet	i/d	Počet pozorovaní
1.	Prírodopis 1-4 (ZŠ)	0,60	24
2.	Biológia 5-8 (SŠ)	0,49	20
3.	Biológia 1-4 (SŠ)	0,39	36
4.	Prírodopis 5-8 (ZŠ)	0,41	40
	Spolu		120

Diskusia

Zastúpenie neverbálnej kategórie z dvojtretinového pravidla Flandersa je 33,3%. Analýzou 120 vyučovacích jednotiek sme zistili 18,8% zastúpenie neverbálnych kategórií. Táto hodnota je výrazne nižšia (o 14,5%) ako sú výsledky výskumu Flandersa. Verbálne kategórie podľa Flandersovho pravidla by mali mať zastúpenie 66,6%. Ako vyplýva z tabuľky č. 1, nami zistená hodnota je 81,2%. Verbálne kategórie sú výraznejšie zastúpené na vyučovacej hodine, ako sú výsledky výskumu robenom na populácii amerických učiteľov. Rozdiel má vyššiu hodnotu o 14,5%. Prejavy učiteľa z verbálnych kategórií predstavujú v priemere 75,1%, čo je vyššia hodnota oproti výsledkom, ku ktorým dospel Flanders o 8,5%. Prejavy žiakov by mali mať 33,3%, sú nižšie o uvedených 8,5%. Direktívne prejavy učiteľa sú zastúpené 68,0%, čo je približne na úrovni výsledkov výskumu Flandersa. Rozdiel hodnôt je 1,4% v neprospech nášho výskumu oproti Flandersovmu 2/3 pravidlu, ktoré sa týkajú direktívnej interakcie učiteľa so žiakmi.

Index direktivity vs. nedirektivity (i/d) má priemernú hodnotu 0,47. Index nám signalizuje prevahu direktívnych aktivít nad nedirektívnymi.

Ak porovnáme výsledky nášho výskumu, čo sa týka hodnotenia komunikácie na základných resp. stredných školách, nepreukázalo sa, že by jednoznačne typ školy dosiahol rovnaké výsledky. Jednotlivé typy škôl sú v hodnotení predmetov na rôznom poradí. Napr. verbálne kategória poradie 79,3% (ZŠ₁), 80,7 % (SŠ₂), 80,7% (SŠ₁), 81,5% (ZŠ₂), prejavy učiteľa 74% (SŠ₂), 75,0%(ZŠ₂), 75% (ZŠ₁), 76,1% (SŠ₁), prejavy žiakov 23,9%(SŠ₁), 24,6% (ZŠ₁), 25,0% (ZŠ₁), 26,0% (SŠ₂). Tento problém však neuzatváram, pretože počet škôl (4) a hodnotených vyučovacích hodín nepokladáme za dostatočný pre vyslovenie kategorických súdov.

Záver

V našom príspevku sme zisťovali zastúpenie direktívnej a nedirektívnej zložky vo vyučovaní. Za vzor sme si vybrali Flandersov kritériálny systém. V rámci neho sme hodnotili zastúpenie verbálnych a neverbálnych kategórií, zastúpenie prejavov učiteľa a žiaka, zastúpenie direktívnych a nedirektívnych prejavov učiteľa a vyhodnotenie indexu i/d (ktorý nám udáva direktivitu resp. nedirektivitu učiteľa). Výskum sme realizovali na štyroch školách (dve školy základného stupňa, dve školy stredného stupňa), pričom sme pozorovali 120 vyučovacích jednotiek predmetu prírodopis, resp. biológia.

Zhrnutie najdôležitejších výsledkov výskumu:

1. Približne 4/5 času niekto hovoril na vyučovacej hodine;
2. Približne 3/4 z tohoto času hovoril učiteľ;
3. Približne 2/3 z tohoto času učiteľ používal direktívne spôsoby interakcie.

V porovnaní s tzv. dvojtretinovým pravidlom Flandersa sú rozdiely v prvých dvoch pravidlách (vyšší počet verbálnych činností), v treťom pravidle výsledky korešpondujú s výsledkami Flandersa.

Vypočítaný index i/d nám udáva prevahu direktívnej zložky.

Literatúra.

Gnoth, M.- Nagy, F.: Flandersov kategoriálny systém OSTRAQ v biológii. Zborník 4, Medacta ' 95, Nitra, Slovidac 1995, s. 247-250.

Nagy, F.: Výskum verbálnej interakcie na strednej škole v predmete biológia. Diplomová práca, PriF UK, Bratislava, 1994, 80 s.

Štepánková, P.: Výskum verbálnej interakcie na základnej škole v predmete biológia. Diplomová práca, PriF UK, Bratislava, 1995, 124 s.

Šulková, D.: Komparácia verbálnej interakcie na základnej a strednej škole v predmete chémia. Diplomová práca, PriF UK, Bratislava, 1996, 137 s.

Kubová, A.: Komparácia verbálnej a neverbálnej interakcie na základnej a strednej škole v predmete prírodopis – biológia. Diplomová práca, PriF UK, Bratislava, 1997, 115 s.

Zelina, M., Furman, A.: Metodika psychologickéj analýzy vyučovacích hodín. In: Psychológia a patopsychológia dieťaťa, č. 4, 1986, s. 321-332.

Zelinová, M. Zelina, M.: Flandersova metóda analýzy vyučovacej hodiny. In: Komenský č. 9-10, 1991, s. 395-397.

Adresa autora:

doc.PhDr. Emília Fulková, CSc.

Katedra pedagogiky a psychológie FEM, Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre,

Tr. A. Hlinku 2, 949 76 Nitra, SR

č.tel.: 087/6508614, fax: 087/7413831

e-mail: Anna.Kulichova@uniag.sk